

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

БУНЬ Оксана Андріївна

**ЛІНГВО-КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕКСТОВИХ ВНЕСЕНЬ
У СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ**

Спеціальність 10.02.04 - германські мови

А в т о р е ф е р а т

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

КИЇВ - 1997

Аб. 38.341

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00751025 (K)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі лексикології та стилістики англійської мови Київського державного лінгвістичного університету

Науковий керівник - доктор філологічних наук, професор
О.П.ВОРОБЙОВА.

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор
В.А.КУХАРЕНКО;
- кандидат філологічних наук, доцент
І.І.СЕРЯКОВА.

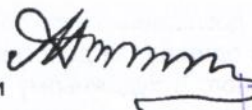
Провідна установа - Кіровоградський державний
педагогічний університет

Захист відбудеться **12 вересня 1997 року о 10-00 годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 50.26.01 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук при Київському державному лінгвістичному університеті (252150, Київ, вул.Велика Васильківська, 73).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці університету.

Автореферат розіслано **10 серпня 1997 року**.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

проф. М.П. Дворжецька
ЛНДБ ім. В. Стефанишина
АН України

Реферована дисертація присвячена дослідженню в лінгво-когнітивному аспекті функціональних особливостей текстових внесень (ТВ), тобто парентез різного мовного рангу (від слова до текстового фрагмента), які набувають особливої значущості в художньому тексті як цілому.

Вивчення парентез до недавнього часу мало переважно синтактикоцентричний характер. Вони розглядалися, як правило, у двох аспектах: структурно-семантичному та функціонально-стилістичному.

В рамках структурно-семантичного підходу, на матеріалі різних мов, парентези трактувалися як граматичне явище, обмежене рамками речення. При цьому в центрі уваги були характер синтаксичного зв'язку між матрицею і парентезою (Т.С.Алагова, Н.О.Кобріна) та принципи розмежування різних функціональних типів парентез, серед яких виділялись вставлені (С.В.Вяткіна, Т.Р.Котляр) та вставні (О.М.Лашкевич, Л.М.Нахапетова).

У функціонально-стилістичному плані парентези розглядали як прийом експресивного синтаксису, враховуючи власне експресивний потенціал реченневих парентез та їхні стилістичні функції у тексті (О.В.Александрова, О.Ю.Іванова, Н.Н.Костюк).

Згодом, з розвитком лінгвістики тексту, виробилась тенденція до вивчення парентез у ширшому, ніж речення контексті (І.О.Іноземцева, О.О.Мецлер, Т.Ф.Плеханова, В.О.Шаймієв). Залучення до вивчення парентез текстоцентричного підходу привело до того, що дослідники почали виділяти і власне текстові парентези (Р.С.Самольотова), тобто внесення, значущість яких випливає з їхнього функціонування у тексті як цілому.

Актуальність роботи зумовлена загальною тенденцією сучасних лінгвістичних пошуків, спрямованих на розкриття лінгво-когнітивних особливостей функціонування мовних одиниць в різному мовленнєвому, зокрема текстовому, середовищі, а також встановлення лінгво-когнітивних механізмів формування самого тексту.

З огляду на це, актуальним видається семантичний аналіз мовних явищ, які вказують на ті чи інші прояви текстової репрезентації знань.

Саме тому, **об'єктом** дослідження було обрано текстові внесення як поліфункціональні мовні одиниці, за допомогою яких відбувається екстеріоризація опредмеченого в художньому тексті знання про світ, про структуру комунікації та про текст як такий.

Предметом аналізу в роботі є лінгво-когнітивні особливості функціонування ТВ, які впливають з базових параметрів цих елементів тексту, а саме семантичної супутності, структурно-семантичної виділеності та прагматичної заданості.

Дисертація ставить за **мету** встановлення та аналіз тих функціональних особливостей ТВ, які сприяють забезпеченню балансу між імплікованим та експлікованим у художньому тексті знанням. Поставленою у дослідженні метою передбачено коло конкретних завдань :

- уточнити та узагальнити суттєві ознаки парентез через зіставлення синтактикоцентричного та текстоцентричного підходів до цього мовного явища;

- розкрити специфіку ТВ як різновиду парентез з огляду на їхні семантичні, структурні та прагматичні властивості;

- встановити базові прояви функціонування ТВ як засобів екстеріоризації знань в англomовному художньому тексті;

- виявити основні функціональні різновиди ТВ як елементів художнього тексту і побудувати їх семантико-структурну та прагмасемантичну типологію;

- описати функціональну взаємодію ТВ у конкретних художніх текстах з метою розкриття мовних проявів модуля екстеріоризації знань.

Матеріалом дослідження послуговували сучасні англomовні художні тексти малої прозової форми, включаючи короткі-короткі оповідання (близько 300 оповідань загальним обсягом 10 тис. сторінок), які підлягали як суцільному, так і вибірковому аналізу.

Методика роботи має комплексний характер. Вона базується на методах семантичного моделювання та контекстологічно-інтерпретативного аналізу, які доповнюються кількісними підрахунками отриманих мовних даних.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в тому, що у дисертації вперше пропонується розглядати функціонування окремих текстових елементів та їх сукупностей під лінгво-когнітивним кутом зору, а саме, з погляду їхньої участі в екстеріоризації знань. Новим є трактування ТВ як поліфункціональних елементів, які виконують в художньому тексті експлікаторну, операторну та регуляторну функції, сприяючи, таким чином, семантичному, семантико-синтаксичному та

прагмасемантичному розведенню текстової інформації. Елемент новизни притаманний і висновкам щодо базових характеристик парентез як текстового явища, а саме, їхньої семантичної супутності, структурно-семантичної виділеності та прагматичної заданості. Вперше в лінгвістичний обіг були введені та обгрунтовані поняття модуля екстеріоризації знань та сукупного висунення.

Теоретична значущість дисертації визначається тим, що розгляд ТВ як засобів екстеріоризації знань та встановлення чинників, які зумовлюють специфіку їхнього функціонування в англійському художньому тексті, що сприяє створенню балансу між імплікованим та екплікованим знанням, розширює рамки вивчення тексту в плані його семантики, синтактики та прагматики з врахуванням нового, лінгво-когнітивного підходу до мовних явищ.

Практичне значення роботи впливає з можливості використання положень та висновків дослідження у викладанні теорії англійської мови на старших курсах факультетів іноземних мов та філологічних факультетів вузів, зокрема в курсі стилістики сучасної англійської мови (в розділах “Стилістичний синтаксис”, “Стилістика тексту”) та інтерпретації тексту (в розділі “Інтерпретація художнього тексту”). Результати дослідження можуть бути використані при написанні курсових та дипломних робіт, укладанні методичних рекомендацій з стилістики англійської мови. Вони також можуть бути застосовані на практичних заняттях з англійського усного та писемного мовлення на старших курсах факультетів іноземних мов.

На захист виносяться такі положення:

1. ТВ як різновид парентез є поліфункціональними текстовими елементами різного лінгвістичного статусу (від слова до текстового фрагмента), які є семантично супутні до основного змістового плану художнього тексту, структурно та/або семантично виділені в межах мікро- або макроконтраксту (у реченні, абзаці чи абзацному комплексі) за допомогою тих чи інших способів висунення та наділені прагматичною заданістю, яка передбачає певний вплив автора на гіпотетичного читача через текст.

2. Особливості прояву базових параметрів ТВ у художньому тексті пов'язані з характером їхнього текстового призначення та визначають функціональну значущість цих елементів у формуванні тексту. Семантична супутність ТВ, яка проявляється через

переключення рівнів текстової інформації або уточнення чи поглиблення інформації в межах одного рівня, сприяє створенню другого, супутнього до основного, змістового плану художнього тексту. Структурно-семантична виділеність ТВ, яка базується на їхньому адгерентному або інгерентному відокремленні, робить можливим виокремлення цих елементів як складових відносно ізольованого функціонального пласта художнього тексту. Прагматична заданість ТВ, яка трактується як один з проявів зорієнтованості автора на гіпотетичного читача, сприяє регуляції характеру адресованості художнього тексту.

3. Базові характеристики ТВ створюють основу для розведення інформації у трьох аспектах семантики художнього тексту: семантичному, синтаксичному та прагматичному. В рамках власне семантичного плану тексту ТВ беруть участь у розведенні двох змістових планів (основного та супутнього); в межах семантико-синтаксичного аспекту тексту ТВ призводять до виокремлювання відносно ізольованих пластів його семантичної структури; з позицій прагмасемантики ТВ сприяють виділенню двох комунікативних вимірів тексту - авторського та читачького.

4. З лінгво-когнітивного погляду, ТВ як фрагменти опредмеченого у художньому тексті знання про світ, про сам текст та про структуру комунікації є складниками семантико-когнітивного модуля екстеріоризації текстових знань, який забезпечує баланс між експлікативним та імплікативним аспектами семантики тексту.

5. Значимість ТВ в аспекті екстеріоризації текстового знання, випливає з їхніх трьох основних функцій: експлікаторної, операторної та регуляторної. Експлікаторна функція ТВ, яка базується на семантичній супутності цих текстових елементів, сприяє створенню балансу між об'єктивною дійсністю та квазіреальністю художнього тексту через екстеріоризацію знання про світ. Операторна функція ТВ, яка опирається на їхню структурно-семантичну виділеність, пов'язана із створенням відповідного балансу між текстовим континуумом та дисконтинуумом через вказівки на операції, що мають місце у процесі семантичного розгортання художнього тексту. Регуляторна функція ТВ як втілення прагматичної заданості цих текстових елементів, сприяє забезпеченню балансу між авторським та читачьким вимірами художнього тексту через екстеріоризацію знання про структуру комунікації.

6. Взаємодіючи між собою за принципом зчеплення, ТВ утворюють конфігурації сукупно висунених функціонально-гомогенних елементів тексту. Ці поєднання текстових елементів можуть характеризуватися

більшою або меншою структурною складністю, утворюючи прості, ускладнені та складні конфігурації. Завдяки дії лінгво-когнітивного механізму "висвітлення/затемнення" конфігурації ТВ розрізняються залежно від послідовності, повноти та характеру екстеріоризації знань. Типологія конфігурацій ТВ визначається типом конфігураційного зв'язку, способом формування конфігурацій та ступенем їхньої інформаційної розгорнутості.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури, джерел ілюстративного матеріалу та додатку.

У вступі обґрунтовується актуальність обраної проблематики, визначаються об'єкт та предмет дослідження, аргументується новизна отриманих результатів та висновків, формулюються мета і завдання роботи, прогноуються її теоретична значущість та практичне значення, характеризуються фактичний матеріал та методи дослідження.

У першому розділі "Лінгвістичні характеристики текстових внесень" зіставляються синтактикоцентричний і текстоцентричний підходи до парентез та виводяться базові параметри ТВ як особливого різновиду парентез.

У другому розділі "Функціональні особливості та типологія текстових внесень у сучасній англійській прозі" аргументується необхідність аналізу функціональної значущості ТВ в лінгво-когнітивному ракурсі, вводиться поняття модуля екстеріоризації знань, детально характеризуються функціональні особливості ТВ як експлікаторів текстової референції, як операторів семантичного розгортання художнього тексту та як регуляторів характеру його адресованості.

Третій розділ "Функціональна взаємодія текстових внесень в англійських художніх текстах малої прозової форми" присвячено опису сукупностей ТВ у художньому тексті, які трактуються як мовне втілення семантико-когнітивного модуля екстеріоризації знань. В цьому розділі визначається саме явище сукупного висунення і розглядаються структурна та лінгво-когнітивна типології конфігурацій ТВ.

У загальних висновках підводяться підсумки проведеного дисертаційного дослідження та окреслюються перспективи подальших

досліджень з обраної проблематики.

У додатку подаються зразки аналізу конкретних художніх текстів та схеми конфігурацій ТВ.

Апробація роботи . Основні положення та результати проведеного дослідження висвітлені в 11 публікаціях автора і були представлені у вигляді доповідей на конференціях "Мова і культура" (Київ 1994), "Людина: мова, культура, пізнання" (Кривий Ріг 1995, 1997), "Види мовленнєвої діяльності: лінгвістичні та дидактичні аспекти" (Харків 1995), *Cultural Aspects of Language Functioning* (Kyiv 1995), "Языковая номинация" (Минск 1996), "Актуальные проблемы изучения языка и речи, межличностной и межкультурной коммуникации" (Харьков 1996).

Основний зміст роботи

На сучасному етапі розвитку лінгвістики опис тексту та його елементів видається неповним без залучення лінгво-когнітивної парадигми, в рамках якої механізми текстоформування співвідносяться з механізмами переробки та репрезентації знань (В.З.Дем'янков, О.С. Кубрякова, З.Я. Тураєва, Р.С. Помірко, С.А. Жаботинська, Ф.С. Бацевич). Для того щоб виявити функціональні особливості ТВ як елементів тексту, що забезпечують процес екстеріоризації знань, необхідно проаналізувати саме явище парентез з позицій текстоцентричного підходу, відповідно переглянувши визначення поняття матриці.

При розгляді парентез як елементів тексту простежується розходження між середовищем локалізації (матрицею як такою) та середовищем функціонування (див. О.В. Бондарко), яке не було характерним для реченнєвих парентез. Під **матрицею** ТВ у роботі мається на увазі двобічне, семантико-структурне утворення, тобто мікро- або макроконтест, який служить для них середовищем локалізації з погляду як форми, так і змісту. Якщо для реченнєвих парентез середовище локалізації та середовище функціонування збігаються, то у ТВ спостерігається розширення середовища локалізації (від речення до текстового фрагмента) та середовища функціонування, яким стає художній текст як ціле.

Завдяки варіативності середовища локалізації та розширенню середовища функціонування, ТВ, хоча і залишаються різновидом парентез, охоплюють більш широке, ніж власне парентези, коло мовних явищ. До класу ТВ можуть належати:

- а) власне реченнєві парентези, які набувають особливої значущості у тексті як цілому;
- б) будь-який інший елемент, виокремлений у реченні (відокремлені

члени речення, підрядні речення), що набуває текстової значущості;
в) будь-який інший елемент, який бере участь у формуванні супутнього змістового плану і так чи інакше виділений у межах матриці.

Уточнення та систематизація суттєвих властивостей реченневих парентез дала змогу визначити базові параметри ТВ, які в дисертації позначені як: семантична супутність, структурно-семантична виділеність та прагматична заданість. Саме у художніх текстах малої прозової форми базові характеристики ТВ проявляються найбільш повно, оскільки у таких текстах питома вага ТВ у створенні балансу між імплікацією та експлікацією значно збільшується.

Базові характеристики ТВ уможливають розведення текстової інформації, проявами якого є існування різних планів, пластів та вимірів художнього тексту. Таке розведення розглядається в дисертації крізь призму трьох основних аспектів текстової семантики: власне семантичного, синтактико-семантичного та прагмасемантичного.

Семантична супутність як одна з базових ознак ТВ визначає текстоформуючий потенціал цих текстових елементів з погляду їхньої здатності створювати супутній основному змістовий план художнього тексту, який може урівноважувати основний або навіть домінувати над ним. Реалізація цього потенціалу пов'язана з участю ТВ у внутрішніх перетвореннях текстової інформації - переключенні її рівнів або уточненні її характеру в межах одного інформаційного рівня.

Під здатністю до переключення рівнів текстової інформації [(змістово-фактуальної (ЗФІ), змістово-підтекстової (ЗПІ), змістово-концептуальної (ЗКІ) у термінології І.Р.Гальперіна)] ми розуміємо таку властивість ТВ, яка може спричинити перехід неявно вираженої інформації у явно виражену (ЗПІ/ЗКІ - ЗФІ) або, навпаки, явно вираженої у неявно виражену (ЗФІ - ЗПІ/ЗКІ), що спостерігається при взаємодії семантики ТВ та матриці.

Переключення рівнів текстової інформації за допомогою ТВ може бути: одноразовим або багаторазовим з певними модифікаціями характеру одноразових переключень.

ТВ, які уточнюють текстову інформацію одного, експліцитного чи імпліцитного інформаційного рівня: а) сприяють подальшій конкретизації явно вираженої інформації (ЗФІ); б) поглиблюють неявно виражену інформацію (ЗПІ/ЗКІ).

Структурно-семантична виділеність ТВ, яка базується на принципі висунення [графічному (типографському), синтаксичному, суперсинтаксичному або семантичному (І.В.Арнольд, В.А.Кухаренко, О.П.Воробйова)] та інгерентному або адгерентному відокремленні мовних одиниць (Л.Л.Косякова), сприяє поєднанню цих текстових елементів у межах відносно ізольованого пласта семантичної структури художнього тексту.

Під інгерентним відокремленням розуміється притаманна деяким мовним одиницям (відокремленим членам речення, підрядним реченням) властивість бути відносно ізольованими, незважаючи на характер середовища, в якому вони локалізуються. Адгерентно відокремленими ми вважаємо такі елементи тексту, які сприймаються як ізольовані під впливом певних контекстних чинників.

Прагматична заданість ТВ, яка пов'язана з орієнтацією автора на гіпотетичного читача через текст, знаходить свій вияв у можливості виокремлювання, поряд з інтенціональним (адресантним, авторським), і особливого рецептивного (адресатного, читацького) виміру художнього тексту, який втілюється у різноманітних формах читацької присутності.

У цьому розумінні ТВ виступають ключами або сигналами (О.П.Воробйова), які, з одного боку, прямо чи опосередковано вказують на характер авторської інтерпретації, що представлена у художньому тексті, обслуговуючи його інтенціональний аспект, а з другого боку, підказують гіпотетичному читачеві бажаний та/або можливий напрям інтерпретації тексту, формуючи рецептивний аспект тексту.

Розширення середовища функціонування ТВ, яким стає художній текст, уможливорює трактування цих елементів тексту як поліфункціональних. Під **поліфункціональністю** ТВ у роботі розуміється як сама різноманітність функцій, так і той факт, що одне і те ж ТВ може виконувати кілька функцій одночасно.

Опис функціонального діапазону ТВ набуває нових відтінків в рамках лінгво-когнітивного підходу до тексту взагалі та до текстової семантики зокрема. Відповідно до обраного в дисертації ракурсу семантика тексту розглядається як опредмечене знання, а окремі текстові елементи як мовне втілення фрагментів або "уламків" цього знання, які знаходять свій вияв у трьох аспектах текстової семантики: референційному (знання про світ), синтаксичному (знання про сам текст) та прагматичному (знання про структуру комунікації).

Взаємодія ТВ у художньому тексті керується модульним принципом його організації (О.Г.Баранов, В.З.Дем'янков, М.А.Шиулло), який передбачає різні режими функціонування об'єкта. Важливим семантико-

когнітивним модулем, який бере на себе забезпечення балансу між імплікацією та експлікацією текстових знань, виступає модуль екстеріоризації. Він передбачає пояснення, тлумачення, розшифрування неявного, імплікованого знання. Мовними засобами втілення цього модуля у художньому тексті і служать різні функціональні типи текстових елементів у тому числі ТВ, що досліджуються в дисертації, завдяки їхній здатності пояснювати, "розкривати" приховане у тексті знання.

Розгляд функціонування ТВ в лінгво-когнітивному ракурсі, дав змогу виділити три основні текстові функції згаданих елементів: експлікаторну, операторну та регуляторну. Зазначені функції ТВ впливають, з одного боку, з базових характеристик цих елементів тексту (семантичної супутності, структурно-семантичної виділеності та прагматичної заданості), а з другого боку, із специфіки самого процесу екстеріоризації знань.

Межі між наведеними функціями дифузні тому, що ТВ можуть експлікувати опредмечене в художньому тексті знання про світ або вказувати на операції семантичного розгортання художнього тексту, але всі вони так чи інакше регулюють характер його адресованості через вказівку на читацьку присутність у тексті.

Продемонструємо на конкретних прикладах три основні вищезгадані функції ТВ: експлікаторну, операторну та регуляторну.

Експлікаторна функція є проявом семантичної супутності цих текстових елементів і охоплює референційний аспект текстових знань, тобто знань про світ. Створюючи у тексті супутній змістовий план ТВ - експлікатори сприяють встановленню відповідного балансу між об'єктивною дійсністю та квазіреальністю художнього тексту.

Функціональне розмежування ТВ-експлікаторів залежить від:

- 1) предмету експлікації, який охоплює об'єкти, явища, дії, факти та ситуації, що описуються у тексті;
- 2) способів експлікації, серед яких виділяються: деталізація, аргументація, посилання та порівняння.

Текстовий фрагмент з оповідання Дж.Лондона "To Build a Fire", що подається нижче, за допомогою ТВ (підкреслено) експлікує фактуальну інформацію про явище природи:

Empty as the man's mind of thoughts, he was keenly observant, and he noticed the changes in the creek, and curves and bends and timber jams, and always he sharply noted where here he placed his feet. [...] He knew that the coldest snaps never froze these springs, and he knew likewise their danger. They were traps. They hid pools of water under the snow that might be three inches deep, of three feet. Sometimes a skin of ice half an inch thick covered them, and in turn was covered by the

snow. Sometimes there were alternate layers of water and ice skin, so, that when one broke through he kept on breaking through for a while, sometimes wetting himself to the waist. (JL, p. 53).

Основний змістовий план цього художнього твору включає фактуальну інформацію про те, які серйозні несподіванки підстерігають путівника у засніжених просторах Клондайку. ТВ (They were traps... wetting himself to the waist) виокремлюється у наведеному абзаці на основі семантичного висунення, оскільки воно бере участь у створенні супутнього змістового плану.

Цей елемент тексту вводить супутній змістовий план оповідання через додаткову конкретизацію фактуальної інформації про небезпечну для путівника "пастку" природи - воду, приховану під шаром снігу. На мовному рівні така конкретизуюча експлікація явища природи підкріплюється повтором стрижневих слів (water, snow, skin of ice, broke, breaking) та анафорою (They were... // They hid... // Sometimes a skin of ice... / / Sometimes there were...), що і надає розповіді ще більшої достовірності.

Операторна функція ТВ спирається на їхню структурно-семантичну виділеність, яка сприяє структуризації художнього тексту та вказує на його семантичне розгортання. Екстеріоризація знання про сам текст через ТВ підкріплює баланс між текстовим континуумом та дисконтинуумом.

Запропонована у дисертації типологія ТВ-операторів враховує такі критерії:

1) ретроспективний або проспективний напрямок семантичного розгортання художнього тексту;

2) операції, що відбуваються у процесі його семантичного розгортання, до яких належать: інтродукція, інференція, індивідуалізація та інтеграція.

Так, наприклад, в оповіданні В.Вульф "Legasy", в центрі якого життя політика, що проміняв сімейний затишок на блискучу кар'єру, виокремлюються два гендерні пласти. Один пласт складає розповідь чоловіка про своє життя, а інший - формується відповідними цитатами із щоденника героїні. ТВ, що подаються нижче, вказують на таку операцію семантичного розгортання тексту, яка сприяє об'єднанню текстових компонентів в одне ціле, тобто на операцію інтеграції.

He turned instinctively to her diary [...] He read on. "How proud I am to be his wife!" And he always been very proud to be her husband. He read on. That first year he had been standing for Parliament [...] "When Gilbert sat down the applause was terrific. [...] I was quite overcome". He remembered that, too. [...] And then? He turned the pages. They had gone to Venice. He recalled that happy holiday after the election. "We had ices at Florians". He

smiled - she was still such a child, she loves ices [...] And then - he opened the next volume - they had come back to London. "I was so anxious to make a good impression. I wore my wedding dress" [...] He read on rapidly, filling in scene after scene from her scrappy fragment. "Dined at the House of Commons [...] To an evening party at the love groves" [...] Then, as the years passed - he took another volume from the writing table - he had become more and more absorbed in his work [...] It had been a great grief to her, apparently, that they had had no children [...] He cast his eyes rapidly over more pages, full of little trifles, the insignificant, happy, daily trifles that had made up her life. (ESS, p.328-329).

ТВ-оператори (He read on // He remembered that too // He turned the pages // he opened the next volume // He read on rapidly... fragments // he took another volume... table // He cast... life) служать у цьому тексті своєрідним "містком", який об'єднує зазначені вище гендерні пласти у суцільну розповідь.

Манера читання головного героя передає, наскільки його власні погляди на сенс прожитого подружнього життя збігаються або не збігаються з поглядами дружини. Свій вияв у тексті ця манера знаходить за допомогою низки нерозгорнутих простих речень (He read on// He read on// He turned the pages) та повтору стрижневих слів (read, pages, volume, fragments), які створюють певний ритм розповіді.

Так, ТВ-оператори (He read on // He remembered that, too // He turned the pages), що переривають семантичне розгортання тексту на самому початку, вносять таку інформацію, яка підкреслює, що герой особливо не вникає у суть прочитаного, оскільки описані його дружиною романтичні епізоди, видаються йому несуттєвими.

ТВ (he opened the next volume // He read on rapidly, filling in scene after scene from her scrappy fragments // he took another volume from the writing table), що виникають у середині тексту, завдяки повтору стрижневих слів "the next volume", "another volume" вказують на зміну у світобаченні героя: він розуміє, що швидке просування по службі не принесло в сім'ю щастя, а навпаки, зруйнувало її.

ТВ (He cast his eyes... her life), вклинюючись у фінальну частину оповідання, вносить таку додаткову інформацію, яка стверджує, що герой проміняв сімейне щастя на стрімку кар'єру.

Таким чином, це оповідання значною мірою сприймається як цілісне завдяки ТВ-операторам, які перериваючи семантичне розгортання тексту, сприяють його інтеграції та виділенню текстового концепту: найбільшими цінностями в житті людини є високі почуття та маленькі сімейні радощі, що становлять його суть.

Регуляторна функція ТВ впливає з їхньої прагматичної заданості, тобто зорієнтованості на адресата. Екстеріоризуючі знання про структуру комунікації, ці текстові елементи сприяють створенню балансу між авторським та читацьким вимірами художнього тексту.

Розроблена в дисертації прагмасемантична класифікація ТВ-регуляторів адресованості художнього тексту базується на таких критеріях:

1) особливостях характеру можливого (інтелектуального чи емоційного) впливу цих елементів тексту на ймовірного адресата;

2) різному ступені деталізації інформації, яка міститься у ТВ (натяк, натяк-підказка, підказка).

Наведемо конкретний приклад ТВ, що виконує регуляторну функцію і служить ймовірному адресату суттєвою підказкою при інтерпретації художнього тексту.

В оповіданні К.М.Реферті "Marmalade", де змальовано невдале залицяння ловеласа до кмітливої дівчини Еліс, ТВ (Suddenly ... she was gone) роз'яснює ймовірному адресату етимологію слова "marmalade".

Намагаючись зав'язати розмову, герой оповідання ставить Еліс досить важке запитання: його цікавить, чому англійці називають джем по-різному - власне джемом та мармеладом. Юнак розраховує на те, що Еліс не знає відповіді на таке складне і специфічне запитання і він зможе продовжити знайомство.

Передбачаючи ймовірне незнання адресатом етимології слова "мармелад", автор роз'яснює історію виникнення цього слова через ТВ (абзацний комплекс, відокремлений від решти тексту пропуском). Пояснення звучить з вуст героїні.

Suddenly she turned and looked back at him, beaming from ear to ear. She walked over to the booth and leaned her face over the edge, tossing her scarf around her neck. Isn't it from French, she said, tucking her hair into place, I think it's from French.

He looked up at her, puzzled. It's after Marie Antoinette, she said. She got sick and they made her a special jam from oranges. She cocked her head to one side. 'Marie est malade', you see, marmalade. (NW4, p.326).

Наведене ТВ можна вважати тим особливим інтерпретативним ключем, який, з одного боку, нівелює рецептивну трудність, пов'язану з етимологією слова "мармелад". Як виявилось, виникнення цього слова пов'язують з ім'ям Марії-Антуанетти (з огляду на фонетичну подібність слів "marmalade" та "Marie est malade"), котра власне так назвала апельсиновий джем, який приготували для правительки, коли вона хворіла. З другого боку, зазначене ТВ знімає внутрішньотекстову напругу, що

виникає у цьому художньому тексті: відповідь на запитання поклала край приставанням ловеласа.

Аналіз мовного матеріалу та проведені кількісні підрахунки показують, що найактивнішу участь в експлікації текстової референції беруть аргументуючі (18,5%) та посилальні (10,7%) ТВ. Характер семантичного розгортання художнього тексту найчастіше роз'яснюють індивідуалізуючі (31,3%) та інтегруючі (59,9%) ТВ. Регуляція характеру адресованості художнього тексту значною мірою залежить від наявності у тексті моделюючих (34,3%) ТВ, які полегшують читацьке сприйняття.

Взаємодіючи між собою, ТВ утворюють **конфігурації**, тобто певні сукупності функціонально-гомогенних елементів тексту, які вказують на власне мовні та лінгво-когнітивні прояви текстової програми.

В основі взаємозв'язку ТВ в межах конфігурації лежить зчеплення (I.B. Арнольд, S. Levin) - один із способів висунення, який уможливорює розкриття суті єдності форми і змісту художнього тексту як цілого. Конфігурації ТВ спричиняють текстовий зсув (M. Bjorklund, T. Virtanen), тобто розшарування тканини тексту через певні розбіжності (семантичні, структурні, прагматичні) між самими сукупностями функціонально-гомогенних елементів та текстовим тлом.

Запропонована в роботі структурна типологія конфігурацій ТВ базується на семантичній моделі "лабіринту" (див. U. Eco) і враховує як особливості (семантичні, структурні та прагматичні) самих конфігурацій, так і їхнє розташування на текстовому тлі. Такий підхід дозволив розмежувати основні структурні варіанти конфігурацій ТВ: прості, ускладнені та складні.

Лінгво-когнітивна типологія конфігурацій ТВ враховує особливості процесу екстеріоризації знань (його послідовність, повноту та характер), які обумовлені дією когнітивного механізму "висвітлення/затемнення" (G. Lakoff), що спричиняє постійне коливання між знанням екстеріоризованим ("висвітленим") у художньому тексті та знанням прихованим ("затемненим") у ньому.

Послідовність екстеріоризації знань забезпечується типом конфігураційного зв'язку, який трактується в дисертації як різновид внутрішньотекстового зв'язку і служить базою для виокремлення променевої, рамкової та ланцюгової конфігурацій ТВ.

Повнота екстеріоризації знань залежить від способу формування конфігурацій, який може бути прямим чи опосередкованим. Залежно

від того чи іншого способу, конфігурації ТВ можуть сприяти прискоренню процесу екстеріоризації знань або сповільнювати його.

Характер екстеріоризації знань спирається на ступінь інформаційної розгорнутості конфігурацій ТВ. Під повною інформаційною розгорнутістю зазначених конфігурацій в роботі розуміється оптимальний для адекватної інтерпретації конкретного художнього тексту обсяг інформації, екстеріоризованої ТВ. На цій основі нами були виділені розгорнуті, напіврозгорнуті та нерозгорнуті конфігурації.

Проведений в дисертації аналіз лінгво-когнітивних особливостей функціонування ТВ у сучасній англійській художній прозі дозволяє зробити висновок, що ці елементи тексту або їх сукупності, завдяки реалізації базових параметрів (семантичної супутності, структурно-семантичної виділеності, прагматичної заданості) та поліфункціональності вказують на прояви семантико-когнітивного модуля екстеріоризації знань, дія якого спрямована на забезпечення балансу між імплікованим та експлікованим у художньому тексті знанням.

Основні положення дисертації висвітлені у таких публікаціях автора:

1. Структурна типологія текстових внесень у художніх текстах малої прозової форми // Актуальні проблеми функціонування мовних одиниць різних рівнів у тексті: Зб. наук. пр. / СПДІ. - Суми, 1997. - С.38 -44.

2. Основні властивості текстових внесень у сучасній художній прозі / Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Дослідження молодих вчених. Серія "Філологія". Вип.1. Проблеми семантики слова та тексту: Зб.наук.праць / КДЛУ. - Київ, 1997. - С.43 - 53.

3. Функціональний потенціал текстових внесень в референційному аспекті художнього тексту (лінгво-когнітивний ракурс) // Записки з романогерманської філології: Зб. наук. пр. / ОДУ. - Одеса, 1997. - С.23 -29.

4. Зіставний аналіз базових параметрів реченневих парентез та текстових внесень у сучасній англійській мові // Проблеми зіставної семантики. Матеріали конференції. - КДЛУ. - Київ, 1997. - С.382 - 385.

5. Лінгво-когнітивний аспект функціонування текстових внесень в художній прозі // Суспільствознавчі науки та відродження нації: Зб. наук. пр. / ВДУ. - Луцьк, 1997. - С.27 - 30.

6. Прагматическая заданность текстовых внесений с лингво-когнитивных позиций // Парадигмы антропоцентризма. Тексты пленарных докладов и сообщений 2-го международного симпозиума "Человек: язык, культура, познание". - Кривой Рог, 1997. - С.99 - 101.

7. Лингво-когнитивные особенности текстовых внесений в номинативном аспекте художественного текста // Тезисы докладов международной конференции "Языковая номинация". - Минск, 1996. - С.61.

8. Текстовые внесения в художественном тексте как средство речевой характеристики образа автора // Види мовленнєвої діяльності: лінгвістичні та дидактичні аспекти. Тези наукової конференції. - Харків, 1995. - С.19 - 20.

9. Текстовые внесения как сигналы антропоцентричности художественного произведения // Людина і культура майбутнього. Матеріали міжнародного симпозіуму "Людина: мова, культура, пізнання". - Кривий Ріг. - 1995. - С.433- 434.

10. Textual Parentheses as Dialogic Operators in Teaching Literary Text Interpretation // International Conference: Cultural Aspects of Language Functioning. - Kyiv, 1995. - P.27-28.

11. Базові параметри текстових внесень та їх прояви в художньому тексті. - 28 с. - Деп. в ДНТБ України / 1799-Ук96 10.09.96.

АНОТАЦІЯ /EPITOME/

Бунь О.А. Лингво-когнитивный аспект функционирования текстовых вносений в современной англоязычной художественной прозе.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 - германские языки. Киевский государственный лингвистический университет, Киев, 1997.

В работе в когнитивном аспекте анализируются функциональные особенности текстовых вносений, то есть парентез различного языкового ранга (от слова до текстового фрагмента), которые приобретают особую значимость в художественном тексте.

Описание функционального диапазона текстовых вносений в лингво-когнитивном ракурсе позволяет рассматривать их как составляющие модуля экстерииоризации знаний и выделить три основных функциональных класса этих элементов: экспликаторы текстовой референции, операторы семантического развертывания художественного текста и регуляторы его адресованности.

Bun' O.A. Cognitive Aspect of Text Insertions Functioning in Modern English Fiction. Dissertation presented for candidate academic degree in philology / Manuscript, speciality 10.02.04 - Germanic Languages, Kyiv State Linguistic University, Kyiv, 1997.

The dissertation deals with functional peculiarities of parentheses, from word to text fragment, in literary text viewed in the cognitive paradigm of language studies.

Cognitive analysis of text insertions makes it possible to single out three main classes of such elements: explicators of textual reference, operators of semantic unfolding of literary text and regulators of its addressee-orientation.

Ключові слова (Key words):

текстові вносення, екстеріоризація знань, експлікатори, оператори, регулятори, когнітивна парадигма, англійська мова / text insertions, exteriorization, explicators, operators, regulators, the cognitive paradigm, the English language .

433376

AB 38.341